

ПРОБЛЕМИ БОРотьБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

УДК 343.979 (477)

Б.М. Головкін, канд. юрид. наук
*Національна юридична академія України
імені Ярослава Мудрого, м. Харків*

ІСТОРИКО-КРИМІНОЛОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЯЖКОЇ КОРИСЛИВО-НАСИЛЬНИЦЬКОЇ ЗЛОЧИННОСТІ: ВІД РАДЯНСЬКОЇ ДОБИ ДО ЧАСІВ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

У кримінології історичний підхід до вивчення злочинності як соціального явища втілено в роботах М.М. Гернета [5], О.А. Герцензона [7], Н.Ф. Кузнецової [14], О.Г. Кулика [16] та ін. Разом із тим відмітимо, що окремого дослідження тяжкої корисливо-насильницької злочинності в Україні не провадилося. Завданням даної статті буде спроба прослідкувати етіологію зазначеної злочинності в конкретно-історичному вимірі за тривалий проміжок часу, встановити її основні тенденції й закономірності, проаналізувати соціально-економічну трансформацію агресивної корисливості, пізнати причинність.

Точкою відліку нашого дослідження стане початок 20-х років ХХ ст. – доба формування кримінальної статистики, прийняття Кримінального кодексу УРСР, інтенсивного вивчення науковими установами кримінологічного спрямування проблем злочинності і злочинців. Зауважимо, що прослідкувати динаміку майнової корисливої злочинності на території колишньої УРСР у 20-х роках ХХ ст. досить складно. Центральне статистичне управління СРСР акумулювало й систематизувало відомчу статистичну звітність НКВС, Нарком'юста, Ревтрибуналів, нарсудів і губсудів усіх союзних республік загалом. У той же час УРСР є другою (після РСФРР) радянською республікою за чисельністю засуджених злочинців, які станом на 1 листопада 1927 р. становили 29 973 особи, або 37,5% від загальносоюзного числа в'язнів (по РСФРР – 59,2%) [6 с. 74, 75]. Звідси випливає, що загальні тенденції криміногенної ситуації УРСР і РСФРР були досить схожі і в цілому відбивають стан злочинності в СРСР. Суттєво доповнюють кримінологічну характеристику тяжкої корисливо-насильницької злочинності дані загальносоюзного перепису засуджених у місцях позбавлення волі (1926 р.), відомості про амністованих у 1927 р. й результати окремих кримінологічних досліджень.

За період з 1922 по 1926 роки динаміка умисних убивств по СРСР мала різкі коливання: 1922 р. – 100% (базовий період); 1923 р. – 73%; 1924 р. – 57%; 1925 – 74%; 1926 р. – 85%. Рух розбоїв і грабежів був більш зваженим: 1922р. – 100% (базовий період); 1923р. – 112%; 1924р. – 97%; 1925р. – 97%; 1926р. – 100%, а бандитизм фактично вважався викоріненим [7, с. 109-111].

Показово, що корисливість – другий за поширеністю мотив умисних убивств (18,6%) після ревнощів (37,5%) [20, с.58]. Корисливі вбивства переважно вчиняються 18–25 річними (27,7%) і 26–35 річними (27,0%) особами, частка старших вікових груп (36-50 років і понад 50 років) становить відповідно 19,1% і 12,8% [20, с.46]. Серед убивць найчастіше зустрічаються представники торговельних і ремісницьких професій, а також декласовані елементи й безробітні [20, с.52]. Установлено, що

28,3% убивць мали попередню судимість, із них 12,4% – за майнові злочини (крадіжку, шахрайство тощо), 6,8% – за злочини проти особи [20, с.56]. 57,2% корисливих убивць неодружені, частка одружених становить 42,8%. Потерпілими від таких посягань найчастіше (81,3%) ставали незнайомі для вбивці люди, значно рідше (18,7%) – родичі [20, с. 59]. Корисливі мотиви умисних убивств мають різне соціальне походження. Вирізняються вбивства злодіїв-професіоналів, сільських заробітчан і міської бідноти, крамарів і непманів, азартних гравців.

Для злодіїв-професіоналів убивство є перехідною межею від крадіжок до бандитизму. У них спостерігається певна «перекваліфікація» від суто злодійського промислу до полювання на осіб, які мають значні кошти. Міська біднота і сільські заробітчани наважуються на вбивства під впливом страшених злиднів і нужди в найнеобхіднішому. Їх жертвами стають як роботодавці (торговці), так і подібний їм люд заради заволодіння їх побутовим майном. Комерсанти (крамарі й непмани) вбивають з метою розширення капіталовкладень у власну справу, скорочення необхідних витрат. Азартні гравці, обтяжені перманентними боргами, через убивство намагаються повернути втрачене й відігратися [20, с. 66-69].

Назагал слід відмітити, що корисливі вбивства становлять собою особливу форму групового розбою (64% убивств учинялися групою). Для абсолютної більшості з них (91,5%) типовим є тверезий розрахунок на отримання матеріальної вигоди ціною людського життя [20, с.70, 74].

Питома вага чоловіків, засуджених за бандитизм, розбої і грабежі становить, відповідно, 1,9%, 5,1% і 1,4%, жінок – 1,4%, 0,9% і 2,3%. Аналіз вікових характеристик корисливо-насильницьких злочинців дозволяє виокремити найбільш типову вікову групу (20-29 років) для досліджуваної категорії злочинів: бандитизм – 55,1% чоловіки і 46,1% жінки; розбої – 63,2% і 44,2%; грабежі – 54,9% і 61,1% [1, с. 18, 19]. Із наведеного бачимо, що корисливо-насильницька злочинність зразка 20-х років ХХ ст. має, так би мовити, молодіжний характер. Рецидив серед бандитизму, розбоїв і грабежів становить 13,4%, 16,9% і 30,0% відповідно [26, с.82]. Характерною рисою розбоїв у цей період був їх озброєний особливо зухвалий груповий характер. Не випадково у ст. 184 Кримінального кодексу УРСР (1922 р.) груповий розбій називався бандитизмом [24, с. 58,59]. За місцем учинення розбої і грабежі поділяються на вуличні (49%) і напади на квартири, установи, магазини чи склади (51%) [14, с. 67].

Аналіз кримінологічної літератури дає підстави зазначити неоднорідність корисливо-насильницького контингенту злочинців. Показово, що за професійною належністю найвищою кримінальною активністю при вчиненні бандитизму, розбоїв і грабежів вирізняються перукарі, друкарі й водії, за ними – візники, кравці, працівники мистецтва й металісти [2, с.41,42]. Як вбачається, такі результати при капіталізмі, що відродився під час непу, цілком закономірні. Поруч із цим переформатовується так звана «злочинна еліта»: на авансцену виходить новий тип професійного злочинця – зухвалого й одночасно шляхетного грабіжника-інтелектуала, бізнесмена-бандита, на кшталт одесита Михайла Вінницького. Очолювана ним банда вчиняла серійні грабежі, розбої, шантаж проти заможних власників мануфактур, купців, банкірів і комерсантів [19, с. 132-137].

Найчисельніша й різноспрямована злодійська спільнота, відчувши свій час, стрімко перекваліфіковується в грабіжників, розбійників, бандитів і корисливих

убивць. Корисливе насильство виграє конкуренцію у традиційних ненасильницьких форм збагачення через свою доступність і високу рентабельність. Азарт легкої наживи потіснив навіть усталені злочинські традиції оминати криваве ремесло. Культивується життя на повну. Звичні для злочинного світу пияцтво, розпушта, азартні ігри, марнування життя набувають особливого лоску й помпезності.

Заслуговує на особливу увагу той факт, що у корисливо-насильницької злочинності 20-х років була потужна соціальна база. Наприкінці 1921р. в Україні зареєстровано близько 250 тис. сиріт, 500 напівсиріт і не враховано контингенту безпритульних [11, с. 7]. Значна маса злиденного населення стає на злочинний шлях під впливом жалюгідного матеріального становища й через загрозу голодної смерті [4, с. 36,37]. Так, у ст. 25 КК УРСР (1922 р.) йдеться про обов'язкове врахування при призначенні покарання таких обставин, як стан голоду й нужда; корисливі спонукання та ін. [24, с. 25]. Із наведеного вбачається соціальна зумовленість нужди голодом і нетотожність цих понять з корисливими спонуканнями. Наступна редакція КК УРСР при визначенні міри соціального захисту зберігає лише корисливі мотиви [25, с.48]. Утім у судово-слідчу практику й науковий оборот надовго входить оцінне поняття «корисливість-нужда» як спонукання, у підґрунті якого лежать вітальні потреби забезпечення фізичного виживання.

До найбільш віктимогенної групи населення тієї доби належали сім'ї фабрикантів, поміщиків, ювелірів, лікарів, заможних селян і просто знатні й відомі люди, про багатства яких ходили чутки серед народу. Однак, небезпека насильницького відібрання майна загрожувала й широким верствам населення. Достатньо було мати матеріальних благ більше ніж у сусіда, родича чи знайомого, щоб викликати їх заздрість і жагу наживи з одночасною кривавою помстою за «несправедливість» і прихильність долі іншим.

Підсумовуючи кримінологічну характеристику корисливо-насильницької злочинності 20-х років, відмітимо наступні тенденції. Даний тип злочинності вирізняється підвищеною суспільною небезпечністю й тяжкістю проявів. Кримінологами грабїж, розбій, бандитизм і корисливі вбивства відносилися до однієї типологічної групи, що свідчить про єдину корисливо-насильницьку мотивацію, схожість особистісних ознак злочинців, спільне походження причинності. Переорієнтація на насильницькі форми наживи найбільш притаманна молодим, сповненим фізичних сил і життєвих запитів злочинцям. У злочинній спільноті відбуваються складні процеси. Злочинна діяльність загальнокримінального елементу універсалізується з масовим, стихійним переходом до тяжких насильницьких форм наживи. Більш зріла й досвідчена частина злочинного контингенту консолідується, організовується в бандитські формування для масштабного переділу матеріальних ресурсів за допомогою зброї і кривавого загарбання. Збивши злочинний капітал, бандити прагнуть розширити сферу злочинного впливу за рахунок незаконного контрабандного промислу, фінансових операцій, проникнення в органи влади.

Якщо вести мову про насильницьку корисливість як соціальну реальність, слід констатувати, що її масове поширення в суспільстві в часи воєнного комунізму, непу, колективізації, зумовлено корисливо-агресивною політикою більшовицької влади. Брак досвіду державного управління, карально-загарбницька політика щодо селянства, розбалансованість економіки, масові амністії злочинців, знищення класо-

вих ворогів з експропріацією їх майна спровокували в суспільстві істерію кривавої наживи. Ідеологія революційної доцільності, точніше, владного свавілля, при відновленні соціальної справедливості в перерозподілі матеріальних ресурсів розбурхала розбійницьку психологію мас, жагу задарма поліпшити власний добробут або отримати задоволення від споживання раніше недоступних благ. Безлад, голод, розруха, знецінення людського життя – природна стихія для криміналітету, сприятливий час масштабної наживи: хто був ніким, той став усім! За соціально-економічним походженням, бутійним виміром, функціональним призначенням насильницька корисливість досить багатогранна. Для організованої і професійної злочинності властива комерційна-корисливість. Загальнокримінальна злочинність орієнтована на паразитично-споживацьку наживу. Криміногенні верстви населення прагнуть отримати побутово-дріб'язкову вигоду. У найбільш соціально знедолених громадян фіксується корисливість-потреба як засіб забезпечення фізичного виживання.

На початок 30-х років ХХ ст. наукова дискусія кримінологів про соціальне й біологічне походження причин злочинності суперечила ідеологічній доктрині її класової природи злочинності при соціалізмі, що призвело до ліквідації відділу моральної статистики і згортанню кримінологічних досліджень аж до 50-х років. До вивчення тяжкої корисливо-насильницької злочинності кримінологи повернулися лише в 60-х роках, а кримінальна статистика аж до 80-х років мала закритий відомчий характер. Робити висновки про тенденції цієї злочинності у даний період можна на базі окремих кримінологічних досліджень. Вважаємо за доцільне розглянути найбільш значущі її зміни, що відбулися протягом 60–70-х років у порівнянні з 20-30-ми роками минулого століття.

Однією з найгостріших соціальних проблем аналізованої епохи була житлово-побутова невлаштованість громадян. Цей чинник відбився на характері мотивації умисних вбивств, понад 60% з яких учиняється в сімейно-побутовій сфері з хуліганських мотивів, помсти чи ревнощів [23, с. 244]. Спостерігається стійка тенденція до різкого скорочення корисливих убивств: 20-ті роки – 18,6%, 30-ті – 12,1% [9, с. 72]; 60-ті – 8,8% [8, с.71], що зумовлено суттєвим зниженням криміногенного потенціалу суспільства: покращанням рівня добробуту населення, зникненням голоду й виняткової матеріальної нужденності, посиленням покарання за особливо тяжкі злочини проти особи. Характерною рисою корисливих убивств залишається їх учинення при розбійних нападах. Корисливі вбивці стали старшими: 25-34 роки – 42,3% проти 27,0% (у 20-х роках), 35-39 років – 26,3% проти 19,1% [21, с. 40], що пояснюється зростанням питомої ваги рецидивістів – від 28,3% до 43% [27, с. 104]. Стабільні показники демонструє вікова група – 18-24 роки: 30,7% проти 27,7% (у 20-х роках) [21, с.40]. Намітилася тенденція до поступової алкоголізації корисливих убивць (79% перебували у тверезому стані проти 91,4%) [21, с.46]. За соціальним станом і родом занять переважають працівники виробничої сфери – 33,3%, колгоспники – 16,7%, службовці – 16,7%, особи, не зайняті суспільно-корисною працею, – близько 33,3% [18, с.61].

Дослідження грабежів і розбоїв у 60-70-х роках свідчать, що 92% цих злочинів учиняється з метою заволодіння індивідуальним майном громадян [23, с. 267], а не державним чи громадським, хоча останнє є доступнішим. Названа категорія злочинів має чітку особистісну спрямованість, що дозволяє говорити про

агресивність корисливих мотивів. Бандитизм, як особливо небезпечний злочин проти держави, окремо не досліджувався і в судовій практиці майже не зустрічався [13, с. 120]. Припускаємо, що це не відповідає дійсності, скоріше ця проблема штучно замовчувалася. Корисливо-насильницькі посягання все більше набувають вуличного спрямування: 70% проти 49% (у 20-ті роки). Понад 1/3 злочинців у момент вчинення злочину мали при собі зброю: 26% – холодну, 10% – вогнепальну. Традиційним для зазначених злочинів залишається молодіжний (до 25 років) і груповий характер (80%). Третина таких об'єднань мали ознаки стійкості й згуртованості, особливо коли очолювалися рецидивістами, частка ж останніх суттєво збільшилася: від 16,9% (розбої) і 30% (грабежі) у 20-х роках до 47% – узагальненого показника по цих складах злочинів [12, с. 387, 431]. Подібне зростання зумовлено компанією посилення каральної практики притягнення до відповідальності за крадіжки й хуліганство (попередні судимості рецидивістів за них складали відповідно 34% і 18%) [23, с. 270]. Значного поширення (38%) грабежі й розбої набувають серед непрацюючого населення. До 80% злочинів учиняється в стані алкогольного сп'яніння, що дає підстави науковцям вести мову про необдуманість і ситуативність умислу [3, с.70]. Серед предметів корисливо-насильницьких посягань найчастіше зустрічаються: годинники, сумки, портфелі, транзистори, гаманці (34%); головні убори, верхній одяг (28%); гроші (18%); інші речі (20%) [13, с.387]. Кримінологами звертається увага на посилення ролі віктимної поведінки потерпілих у механізмі прийняття злочинного рішення: 40% із них перебували в нетверезому стані [12, с.428], у пізній час поверталися з розважальних закладів, чим ставили себе в небезпеку бути пограбованими.

Аналізуючи й узагальнюючи корисливо-насильницьку злочинність 60-70-х років, відмітимо, що в цілому вона мала паразитично-гедоніську, утилітарну природу. У підґрунті корисливих спонукань домінують потреби в спиртних напоях, психоактивних речовинах, розгульний спосіб життя, бажання забезпечення коштами на повсякденні витрати. Рідше зустрічається матеріальна скрута як мотив злочинних посягань (3,5%), зникає голод [23, с. 272]. Значний вплив на характер корисливої мотивації чинять рецидивісти, контингент яких у цю добу зріс більше ніж удвічі. Рецидивісти культивували лагерну субкультуру, наповнили побутову сферу алкогольними традиціями, демонстрували переваги паразитичного способу життя. Вилучені предмети злочинних посягань негайно збувалися за безцінь і відразу витрачалися на спиртні напої, розпусту, повернення карткових боргів тощо.

Слід підкреслити невідповідність насильницьких форм корисливості. Накопичення матеріальних благ, незаконне збагачення забезпечуються ненасильницькими способами посягань, як правило, за рахунок розкрадання й привласнення державного майна, службових зловживань, шахрайства. Формується вулична субкультура, невід'ємним елементом якої стають напади молодіжних компаній напідпитку, на поодиноких перехожих. Корисливо-насильницькі посягання в громадських місцях учиняються під конформним впливом групи, що дозволяє розцінювати їх як особливу форму вуличного хуліганства. Звідси – ексцезивність (дріб'язковість) корисливих мотивів насильницьких злочинів.

Період 80-х – початку 90-х років дає широкі можливості для аналізу досліджуваного виду злочинності, що насамперед пов'язано з опублікуванням раніше закритої статистичної інформації. Соціалістична модель політичного устрою

в цей період переживала глибинну кризу, що охопила всі сфери суспільного життя. Ця доба ознаменувалася радикальними змінами соціальної реальності, що порушили системну організацію суспільства. Стрімке зростання соціальної ентропії нівелювало адаптаційні ресурси соціуму, й суспільство поринуло в стихію хаосу і свавілля. Нестабільність структурно-системних утворень, слабкість інституцій влади вкрай послабили правові й моральні регулятори суспільного життя, запустили механізми руйнації економіко-політичного устрою, культурних цінностей, правопорядку загалом. В умовах масштабної соціальної аномії гомеостазис суспільства (адаптація до якісно нових параметрів життєдіяльності) компенсується криміногенним потенціалом, що перейшов межу насичуваності. І знову на поверхню спливають насильницькі форми наживи як найефективніший і блискавичний засіб збагачення на рубежі системних трансформацій.

У криміногенній ситуації в Україні відбуваються кардинальні зміни. Якщо до 1989 р. близько 2/3 від зареєстрованих злочинів становили хуліганство, насильницькі злочини й лише 1/3 – корисливо-насильницькі, то в 1993 р. ці посягання становлять уже понад 2/3 від усієї зареєстрованої злочинності. За період 1972-1993 рр. рівень корисливо-насильницьких злочинів (грабежів і розбоїв) зріс у 9 разів [16, с. 13], а на початок 90-х років – це вже другий за чисельністю і перший за темпами щорічного приросту вид злочинності: 1991 р. – (+18,9%); 1992 р. – (+38,2%); 1993 р. – (+12,1%) [16, с. 21, 159]. Проявом цього часу стає організована злочинність, що формується на базі тяжких форм корисливо-насильницької злочинної діяльності – бандитизму, розбоїв, грабежів, вимагань, убивств на замовлення. За даними МВС України в 1990 р. було виявлено 260 організованих злочинних груп, якими вчинено 2544 злочини, у 1992 р. – відповідно 469 і 2606, у 1993 р. – 631 і 2619, у 1994 р. – 1067 і 4215, у 1995 р. – 871 і 4556 [15, с.141]. Уперше у пострадянській судово-слідчій практиці порушуються справи по бандитизму: 1991р. – 9 справ, 1992 р. – 2, 1993 р. – 2, 1994 р. – 9, 1995 р. – 57. Фахівці констатують, що діяльність організованої злочинності має корисливо-насильницьку спрямованість, набуває озброєного і групового характеру [10, с. 52,53]. Корисливе насильство стає жорстоким, до потерпілих масово застосовуються тортури й мордування, з метою ліквідації свідків знищуються цілі родини. Поширилися групові розбійні напади на автотрасах та прикордонних територіях. Злочинці полюють за комерційними туристами, дальнобійниками, які перевозять оптові партії товарів, власниками щойно придбаних автомобілів. Новою формою злочинної діяльності стало організоване вимагання; це поняття входить у повсякденний обіг як «рекет». У 1994р. було зареєстровано 369 вимагань, у 1995 – 548, у 1996р. – 476. Здирники контролюють торгівлю, кооперативи, обкладають даниною приватних підприємців, керівників підприємств, які живуть не по доходах, через боргову кабалу прибирають до рук прибуткові державні підприємства тощо [17, с. 50,51].

«Смерть за преїскурантом» – один з прибуткових видів кримінального бізнесу на початку 90-х. Замовні вбивства лідерів злочинних угруповань, комерсантів, працівників фінансової сфери, власників житла, держслужбовців зростають майже у геометричній прогресії: 1992 р. – 74, 1993 р. – 152, 1994 р. – 261, 1995 р. – 311 [22, с.8,9].

Підсумовуючи викладене, відмітимо, що епохальні зміни суспільно-політичного устрою на зорі незалежності супроводжувалися кримінальними формами роздержав-

лення і приватизації загальнонародної власності. На фоні привласнення державного майна корумпованими можновладцями й кримінальними структурами відбувається різке відчуження від результатів суспільного виробництва левової частки населення. Частина найбільш дезадаптованих до нових ринкових реалій громадян активно включається в насильницький перерозподіл матеріальних благ. Гроші і власність лежать в основі дифіцитарної за змістом і корисливої за суттю мотивації кримінального збагачення. На етапі первинного накопичення капіталу розміри злочинної наживи прямо залежать від тяжкості форм насильства й доступу до матеріальних благ. Диференціація наживи зумовлена контекстом суспільного буття, соціальним статусом, рівнем запитів та усталених стандартів споживання матеріальних благ різних соціальних груп. У найбільш матеріально вразливих верств населення спостерігається неспіврозмірність між очікуваною вигодою і тяжкістю застосованого насильства до власника майна. Філософія злидненої корисливості найжорстокіша за своїми проявами, оскільки людське здоров'я й життя не становлять собою термінальної соціальної цінності, на відміну від матеріальних благ будь-якого грошового вираження. Мотивація мега-наживи раціональніша, чітко зумовлена розміром прибутку. На терезах свідомості бізнеселіт відсотки вигоди визначають долю потенційного конкурента.

У цілому ж слід відмітити, що корисливе насильство ставало найприбутковішим видом злочинної практики в епоху суспільно-економічних трансформацій, злодійсько-грабіжницької моделі поведінки владних структур, яка формувала корисливо-насильницьку психологію народних мас і не могла ефективно протидіяти кримінальній активності злочинної спільноти.

Список літератури: 1. *Азарова Е.* Преступность старших возрастов // Современная преступность. Социальный состав, профессии, возраст, грамотность. Вып.2. – М.: Изд-во Наркома внутр. дел РСФСР, 1930. – С. 10-21. 2. *Вишерский Н.* Профессия и преступность // Современная преступность. Социальный состав, профессии, возраст, грамотность. Вып.2. – М.: Изд-во Наркомата внутр. дел РСФСР, 1930. – С. 34-51. 3. Вопросы методики изучения и предупреждения преступлений / Под ред. *А.А. Герцензона.* – М.: Госюриздат, 1962. – 146 с. 4. *Гедеонов Н.* Грабители и бандиты // Преступный мир Москвы. – М.: Право и жизнь, 1924. – С. 3-40. 5. *Гернет М.М.* Избранные произведения. – М.: Юрид. лит., 1974. – 638с. 6. *Гернет М.* Амнистия в ознаменование десятилетия Октябрьской революции в СССР // Экспресс-информация: Серия «История статистики». – Вып. 1: Уголовная статистика 20-х годов. – М.: Госкомстат СССР, 1990. – С. 70-96. 7. *Герцензон А.А.* Борьба с преступностью в РСФСР. По материалам обследования НК РКИ СССР. – М.: НКЮ РСФСР, 1928. – 163 с. 8. *Герцензон А.А.* К вопросу о показателности выборочных криминологических исследований // Вопр. криминалистики. – М.: Юрид. лит, 1964. – № 11. – С. 51-74. 9. *Герцензон А., Вишинская З.* Охрана личности и борьба с убийствами // Пробл. уголов. политики. – Вып. 3. – М.: Б.и., 1937. – С. 55-93. 10. *Голіна В.В.* Криминологічні та кримінально-правові проблеми боротьби з бандитизмом: соціально-правове і криминологічне дослідження. – Х.: Регіон-інформ, 2004. – 212с. 11. *Елисеев С.А., Прохументов Л.М.* Общеуголовные корыстные преступления: криминологическая характеристика, уголовная ответственность. – Томск: Изд-во Томск. ун-та, 1991. – 122 с. 12. Криминология: Учебник / *А.А. Герцензон, В.К. Звирбуль, Б.Л. Зотов* и др. – М., Юрид. лит., 1968. – 471 с. 13. Криминология: Учебник / *И.И. Карпец* и др. – М., Юрид. лит., 1976. – 439 с. 14. *Кузнецова Н.Ф.* Сравнительное криминологическое исследование преступности в Москве в 1923 и 1968-1969 гг. – М.: Изд-во МГУ, 1971. – 195 с. 15. *Кулик А.Г.* Факторы, обуславливающие распространение организованной преступности в Украине // 36. наук. пр. Харк. центру вивч. орг. злочинності. – Вип. 1. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2000. – С. 139-161. 16. *Кулик А.Г., Бобырь В.И.* Общая тенденция преступности в Украине в 1972-1993 гг. и прогноз на ближайшие годы // Преступность в Украине. – Бюл. законодательства и юрид. практики Украины. – 1994. – № 2. – С. 5-37. 17. *Литвак О.М.* Держава і злочинність. – К.: Атіка, 2004. – 304 с. 18. Личность преступника (уголовно-правовое и криминологическое исследование) / Под. ред. *Б.С. Волкова.* – Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1972. – 186 с. 19. *Мацкевич И.М.* Портреты знаменитых преступников. – М.: ПолиграфОпт, 2005. – 415 с. 20. *Менишагин В.Д.* Убийства // Убийства и убийцы. – М.: Изд-

во Мосздравотдела, 1928. – С. 33-86. **21. Побегайло Э.Ф.** Умышленные убийства и борьба с ними. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1965. – 204 с. **22. Свинчин О.С.** Особливості початкового етапу розкриття вбивств, виконаних на замовлення. – О.: Юрид. літ., 2002. – 160 с. **23.** Советская криминология: Учебник / Под ред. *А.А. Герцензона*. – М: Юрид. лит., 1966. – 319 с. **24.** Уголовный кодекс УССР (Изд. офиц.). – Х.: Наркомюст УССР, 1922. – 100 с. **25.** Уголовный Кодекс УССР. – Х.: НКЮ УССР, 1927. – 322 с. **26.** *Утевский Б.* Возраст и грамотность рецидивистов // Современная преступность. Социальный состав, профессии, возраст, грамотность. – Вып.2. – М.: Изд-во Наркомата внутр. дел РСФСР, 1930. – С. 74-87. **27. Яковлев А.М.** Борьба с рецидивной преступностью. – М.: Наука, 1964. – 221 с.

Надійшла до редакції 30.10.2007 р.